

Hegel'de Etik Yaşamın İlk Biçimi Olarak Aile

The Family as the First Form of Ethical Life in Hegel

Haluk DOĞAN^{1*}

¹Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Manisa, Türkiye

*Sorumlu yazar/
Corresponding author:
halukfelsefe@gmail.com

Başvuru/Submitted: 09.12.2025
Kabul/Accepted: 14.01.2026

Atıf/Cite as:
Doğan, H. (2026). Hegel'de etik yaşamın ilk biçimi olarak aile. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 31-40.

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, G. W. F. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri adlı eserinde aile kavramına yüklediği sistematik konumu, özgürlüğün diyalektik gelişimi bağlamında çözümlenmektedir. Makale, ailenin Hegelci etik yaşam (Sittlichkeit) içindeki temel işlevlerini; sevgi, evlilik, tanıma ve cinsiyet rolleri gibi kavramlar üzerinden kavramsal olarak açıklamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte çalışma, Hegel'in aile anlayışının modern tanıma teorileri ve toplumsal cinsiyet tartışmaları ile nasıl ilişkilendirilebileceğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırma betimleyici, kavramsal ve hermenötik bir yöntem benimsemektedir. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri ile Tinin Görüngübilimi başta olmak üzere temel eserleri yakından incelenmiştir; T. Brooks, A. Honneth, C. Pateman ve J.-P. Deranty gibi çağdaş düşünürlerin yorumlarıyla metinlerarası bir analiz geliştirilmiştir. Aile, sivil toplum ve devlet arasındaki diyalektik ilişki, Hegel'in sistem bütünlüğü içinde yeniden yapılandırılmış; sevgi, ölüm, yas, tanıma ve cinsiyet gibi temalar kavramsal düzeyde çözümlenmiştir.

Bulgular: Çalışmanın bulguları, Hegel'in aileyi özgürlüğün ilk somut ve bütünsel kurumsal formu olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Sevgi, bireyin kendi tekilliğini aşarak başkasıyla ortak bir irade birliği kurduğu ilk tanıma biçimidir; evlilik ise bu birliğin hukuksal ve dinsel düzeyde kurumsallaşmış hâlidir. Bununla birlikte Hegel'in cinsiyet rollerini doğallaştırması, kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir iş bölümünü meşrulaştırdığı için, Hegel'in tanımaya dayalı etik özgürlük anlayışıyla gerilimlidir. Ayrıca aile, bilhassa ölüm ve yas gibi doğa süreçlerini etik bir bütünlüğe dönüştürerek tin ile doğa arasındaki geçişi mümkün kılan temel kurumsal alan olarak belirlenmiştir.

Sonuç: Çalışma, Hegel'in aile kavrayışının hem etik yaşamın başlangıç noktasını kurduğunu hem de modern özgürlük ve tanıma tartışmaları için güncelliğini koruyan bir kuramsal çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte cinsiyete ilişkin doğal temelli ayrımların Hegel'in sistemindeki normatif tutarlılığı zayıflattığı ve çağdaş özgürlük kuramlarıyla uyumsuzluk taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Özgünlük: Bu araştırmanın özgün katkısı, Hegel'in aile kavramını hem tarihsel bağlamı içinde hem de modern tanıma, toplumsal cinsiyet ve sosyal özgürlük teorileri ışığında yeniden yorumlayarak sistemin iç gerilimlerini açığa çıkarmasıdır. Bu çalışmada, ailenin Hegel felsefesinde doğa ile tin arasındaki kavramsal bir eşik olduğu ortaya konmuş; cinsiyet temelli hiyerarşilerin Hegel'in diyalektik mantığıyla uyumsuzluğu eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyaset felsefesi, Hegel, aile, sevgi, etik yaşam.

Abstract

Aim: This study aims to analyze the systematic status assigned to the family in G. W. F. Hegel's Philosophy of Right within the dialectical development of freedom. It seeks to elucidate the role of the family as the first and most immediate form of ethical life (Sittlichkeit) and to examine the conceptual significance of love, marriage, recognition and gender roles within Hegel's philosophical system. The study also aims to assess the relevance of Hegel's conception of the family for contemporary debates in recognition theory and gender studies.

Method: The research employs a descriptive, conceptual and hermeneutic methodology. Close readings of Hegel's primary Works-including Philosophy of Right and Phenomenology of Spirit-are complemented by the interpretations of contemporary scholars such as T. Brooks, A. Honneth, C. Pateman and J.-P. Deranty. The dialectical relation among family, civil society and the state is reconstructed within Hegel's systematic framework, and key themes such as love, death, mourning, recognition and gender are subjected to conceptual analysis.

Results: The study finds that for Hegel, the family constitutes the first concrete and holistic institutional embodiment of freedom. Love emerges as the initial form of recognition through which individuals transcend isolated subjectivity and form a shared ethical unity; marriage institutionalizes this unity in legal and religious terms. However, Hegel's naturalization of gender roles produces a hierarchical division between men and women, which stands in tension with his recognition-based conception of ethical freedom. The family also transforms natural processes-most notably death and mourning-into ethical practices, thereby functioning as the primary site mediating the transition from nature to spirit.

Conclusion: The research concludes that Hegel's conception of the family establishes the foundational structure of ethical life while offering a theoretically rich framework relevant to contemporary discussions on freedom and recognition. Nevertheless, the naturalized gender distinctions embedded in Hegel's account undermine the internal coherence of his system and conflict with modern egalitarian understandings of freedom.

Originality: The originality of this study lies in its reinterpretation of Hegel's conception of the family through the lenses of contemporary recognition theory, gender studies and social freedom. By exposing the internal tensions between Hegel's dialectical method and his gender-based hierarchies, the study offers both a critical assessment of Hegel's limitations and a renewed conceptual framework for modern debates on ethical life.

Key Words: Political philosophy, Hegel, family, love, ethical life.

Giriş

Aile, insanlık için en mühim kurumlardan biridir. Kadim zamanlardan günümüze kadar, neredeyse tüm toplumların hayat çekirdeği ya da merkezi unsuru ailedir (Chesterton, 2021, s. 121). Aile kurumunun inkarı ya da eleştirisi, modern düşüncenin hayat kaçış stratejilerinden biridir. Zira Gilbert K. Chesterton'un da belirttiği gibi; aileden kaçış, gerçek hayattan kaçmak anlamını taşımaktadır (Chesterton, 2021, s. 123). Hem Hırsıyanlığın çileci teolojisi hem de modern düşüncenin atomize birey anlayışı, ailenin kurumunun önemini yadsımak bakımından benzer noktada hizalanmıştır. Alman düşünür Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), aile kurumunun insan ve toplum hayatı için önemini vurgulayarak bu çizginin dışına çıkmıştır. O, aileyi felsefi düşüncesinin temeline yerleştirmiştir.

G. W. F. Hegel'in ahlak düşüncesinde aile, özgürlüğün toplumsal biçimde somutlaştığı ilk alan olarak mühim bir yere sahiptir. Aile, Hegel'e göre, bireysel iradenin doğal bir sevgi bağında kendisini sınırlayarak evrensel birliğe yöneldiği ilk etik topluluktur (Hegel, 1991, s. 145). Bu sebeple aile, hem doğa ile aklın uzlaştığı hem de özgürlüğün ilk kez toplumsallık biçiminde ortaya çıktığı yerdir. Aile'nin Hegel düşüncesindeki yerini tespit etmek için, evvela onun ahlak alanındaki ayrımlarına dikkat etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri adlı çalışmasında Moralität (subjektif ahlaklılık) ve Sittlichkeit (etik yaşam) kavramlarını birbirinden ayırmıştır (Hegel, 1991, s. 58). Zira bu kavramlar, ona göre, ahlâki yaşamın iki farklı düzeyini temsil etmektedir. Moralität, subjektif ahlaklılık anlamında, bireysel iradenin dış dünyadan kendi içine dönmesidir. Bu düzeyde irade soyut, sınırlı ve formel bir yapıdadır. Ahlâki davranışın temeli burada bireyin kendi vicdanında, öznel kanaatinde ve kişisel niyetinde aranmaktadır. Bu kavram, iradenin yalnızca kendisine ait olanı tanıma hakkını ifade etmektedir. Bu sebeple evrenselliğe zıt karakterdedir (Hegel, 1991, s. 57). Bu düzey, modern ahlak felsefesinin sınırlarını da belirlemektedir. Bu aşamada öznel iradeye ve biçimsel ödeve dayalı kalındığından, ahlâki olanın toplumsal gerçeklikte nesnelleşmesini, yani etik yaşamın alanına geçilmesini engellenmektedir. Bu aşama, doğal insana karşılık gelmektedir: "*Bilinç kendindedir, ancak kendisi için değildir*" (Kalaycı, 2008, s. 292).

Buna karşılık Sittlichkeit, etik yaşam anlamına gelmektedir ve Hegel'in sisteminde özgürlüğün gerçekliğe dönüşmüş biçimini temsil etmektedir. Bu kavram, hukukun soyut momenti ile subjektif ahlaklılığın formel yapısının birliğini ifade etmektedir (Hegel, 1991, s. 58). Hegel için etik yaşam, özgürlüğün fiili olarak varoluşudur. Bu düzeyde özgürlük, artık yalnızca bireysel kanaat veya niyet düzeyinde kalmamaktadır. Aksine, toplumsal kurumlar içinde fiilen varolmaktadır. Zira özgürlük, kişisel arzuların ötesinde bir anlamı içermektir. O, toplumsal ve tarihsel olarak gerçekleşen bir sürecin adıdır.

Bu çalışma, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri adlı eseri başta olmak üzere temel eserlerinde aile kurumuna atfettiği felsefi anlamı, özgürlüğün diyalektik gelişimi bağlamında incelemektedir. Makalenin amacı, ailenin etik yaşamın ilk ve dolaysız biçimi olarak nasıl kurulduğunu sevgi, evlilik, tanıma ve cinsiyet rolleri gibi kavramlar çerçevesinde çözümlenmektedir. Bu doğrultuda, ailenin sadece doğal bir birlik değil, özgürlüğün toplumsal mahiyette

nesnelleştiği ilk etik alan olduğunu gözler önüne sermeyi hedeflemektedir. Ayrıca, bu makalede, Hegel'in aileye dair kavrayışının modern toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında taşıdığı imkânlar ve gerilimler eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Nihayetinde makale, Hegel'in etik yaşam anlayışında ailenin oynadığı temel rolü hem tarihsel bağlamda hem de çağdaş felsefî tartışmalar ışığında yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır.

Hegel'in Etik Yaşam Anlayışı

Etik yaşam, öznenin ötesine yükselerek hak ve ödevin özdeşleştiği bir alan yaratmaktadır. Hegel düşüncesinde etik yaşamın üç temel momenti vardır: Aile, sivil toplum ve devlet (Hegel, 1991, s. 144). Bu üç alan, bireyin hem kendi iyiliğini hem de bu iyiliğin toplumsal bağlam içindeki gerçekleşme tarzlarını belirlediği kurumsal yapıları temsil etmektedir. Bu alanlarda insan, ben-olmayanla ilişkiler kurarak kendi tekliğinin dışına çıkmaktadır. Hegel'in sisteminde bu alanlar, yalnızca toplumsal yapılar değil, aynı zamanda özgürlüğün farklı düzeylerde cisimleştiği etik bütünlük biçimleridir (Pinkard, 2012, s. 476). Kişi, bu kurumlar vasıtasıyla kendi öznel yaşamına anlam kazandırmaktadır. Bu kurumlar, etik yaşamın birbirini tamamlayan unsurları olarak tinin nesnelleşme diyalektiğini somutlaştırmaktadırlar. Etik yaşam, bu anlamda, özgürlüğün hem bireyi hem de toplumu kapsayan hâlidir. Bu bakımdan Hegel, onu, özgürlüğün ikinci tabiatı olarak tanımlamaktadır (Hegel, 1991, s. 41). Birey, burada yasa ile duyguyu, özel irade ile evrensel iradeyi uzlaştırmaktadır. Aile, bu uzlaşmanın ilk biçimidir.

İlk uğrak olan aile, etik bütünlüğün en dolaysız biçimini oluşturmaktadır. Aile, "bir erkeğin bir kadına sahip olduğu" ve böylece ortak bir evliliğin oluştuğu şeklinde basit bir tarzda düşünülmemelidir. Aksine, o, kompleks yapıda olan somut bir evrensel birimdir (Hartmann, 2013, s. 366). Ailede öznel irade, sevgi ve bağlılık ilişkisi içinde kendisini sınırlamaktadır. Birey, kendi isteğini gönüllü biçimde başkalarının iyiliğiyle uyumlu hâle getirmektedir. Böylece kişi kendi özgürlüğünü yükümlülük üstlenerek gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda aile, hem başlangıç noktası hem de özgürlüğün somut biçimde deneyimlendiği ilk etik topluluktur. Aile, doğanın doğal birliği ile aklın rasyonel düzeni arasındaki geçiş alanıdır. Böylece, Hegel'in özgürlük anlayışını anlamamanın zorunlu durağıdır.

Etik yaşamın ikinci aşaması olan sivil toplum, Hegel'in düşüncesinde bireysel çıkarların ve öznenin hâkim olduğu alandır. Tülin Bumin'in belirttiği gibi, Hegel bu alanı nesnel ahlakın öznel momentine karşılık olarak tanımlamaktadır. Sivil toplum, ekonomik ilişkiler, sözleşmeler ve ihtiyaçların karşılıklı değişimi üzerinden şekillenmektedir. Bu alanda bireyler, kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırken, aslında toplumsal bağımlılıklar ağına dâhil olmaktadır. Ona göre, sivil toplumun birinci ilkesi, "kendisi için amaç olan somut birey"dir; ancak bu birey, kendi doyumunu yalnızca başkalarıyla ilişki içinde, karşılıklı bağımlılıklar sistemi aracılığıyla elde edebilir. Bu durum, bireyin varlığı ve refahının toplumun genel refahı ile organik bir bütün oluşturduğunu göstermektedir.

Son olarak Hegel, sivil toplumun doğası gereği kendi çelişkilerini çözecek bir etik bütünlüğe ulaşamayacağını vurgulamaktadır. Çünkü sivil toplum, bireysel çıkarların karşıtlığından doğan bir düzendir. Bu alanın doğurduğu gerilim, tinin daha yüksek bir birliği olarak devlete yönelmesine neden olmaktadır. Böylece Devlet, bireysel öznenin ve evrensel aklı uzlaştırarak gerçek etik yaşamın, dolayısıyla özgürlüğün tamamlanmış biçimini temsil etmektedir (Bumin, 2020, s. 156).

Aile'de başlayan ve devlette kemâle eren bu üç alanın oluşturduğu bütünlük; Hegel'in etik yaşam adını verdiği düzlemde kavramsal temelini bulmaktadır. Etik yaşamın kurumsal biçimleri olarak aile, sivil toplum ve devlet; tinin toplumsal ve evrensel düzeyde nesnelleşme sürecini ifade etmektedir. Etik yaşam, Hegel düşüncesinin toplumsal ve evrensel karakterini şekillendiren mühim kavrayışı karakterize etmektedir. Hegel'e göre etik yaşam, bireysel bilincin ötesinde evrensel bir aklın somutlaştığı ve özgürlüğün toplumsal biçim altında yaşandığı düzlemdir. Özgür tin burada yalnızca bir "ben" değil, aynı zamanda bir "biz" olarak var olmaktadır. Hegel'in düşüncesinde özgürlük, tinin yalnızca bir niteliği değil, onun özüdür. Ancak özgürlük, soyut bir düşünce olarak değil, nesnelleşme süreci içinde varlık kazanmaktadır.

Etik Yaşamın İlk Biçimi Olarak Aile

Peki Hegel için aile nedir? Bu sorunun en basit cevabı şu olacaktır: Aile, dolaysız veya tabii objektif ahlâki espridir (Hegel, 1991, s. 144). Bu tanıma göre aile, doğal ve dolaylı olan ahlaki ruhun adıdır. Hegel'e göre aile, yalnızca biyolojik ya da ekonomik temellere dayanan bir kurum olarak değil, ahlakın en saf ve ilk biçimi olarak anlaşılmalıdır: "Aile, etik yaşamın saf ve dolaysız tözüdür ve kent yaşamı, doğal bir kurum olarak kurulan aileden hareketle kurulur" (Ergül, 2008, 314).

Aile, yalnızca hukuki bir birlik değildir; aynı zamanda doğal ve ahlaki bir topluluğun da ilk adımıdır. Ailenin temeli, kendini hisseden ruhun birliği olan sevgidir. Bu birlikte, bireyselliğin öz-bilinci artık bağımsız bir kişi değildir; bir bütünün üyesi olarak varlığını sürdürmektedir. Aile içinde birey, kişisel çıkarlarının ötesine geçerek sevgi temelli bir birlik oluşturmaktadır. Sevgi, Hegel'in düşüncesinde bireyselliğin ortadan kalkması değil, daha yüce bir bütünlükte yeniden kazanılması anlamına gelmektedir. Bu yüzden aile, bireyin özgürlüğünü yitirdiği değil, onu başkasıyla

paylaştığı ilk ahlaki bağıdır. Böyle bir sevgi anlayışı, bireyin kendisini ötekinde tanınmasıyla gerçekleşmektedir. Böylece, bu tanıma, Hegel'in özgürlük kavrayışının özünü oluşturmaktadır.

Hegel'in aile felsefesinde sevgi, özgürlüğün ilk somut biçimini ifade etmektedir. Fakat bu sevgi, yalnızca duygusal bir bağlılık ya da içsel bir eğilim değildir; o, etik bir birliğin ve karşılıklı tanınmanın temelidir. Hegel için sevgi, bireyin kendi öznel çıkarını terk etmeden, onu bir bütünün parçası olarak yeniden bulduğu bir varoluş biçimidir. Bu nedenle sevgi, "ben" ile "biz" arasındaki diyalektiğin ilk çözümüdür. Diğerleriyle birliğin bilincidir. Birey, sevgi aracılığıyla hem kendisine hem de başkasına ait olmaktadır. Hegel bu düşüncesini şu sözlerle açıklamaktadır:

"Sevgi, esprinin kendi öz birliği hakkındaki duygusudur. Bunun için, ailede esprinin iç hali, kişinin bu birlik içinde bireyliğinin bilincine sahip olmasıdır; bu birliği kendiliğinde ve kendisi-için mahiyeti olarak görmesi ve onun içinde kendisi-için bir şahıs olarak değil, yalnızca bir üye [birliğin bir üyesi] olarak mevcut bulunmasıdır" (Hegel, 1991, s. 145).

Bu tanımda sevgi, sadece duygusal bir özdeşleşme değil, bilinçli bir etik süreci ifade etmektedir. Sevgi, bireyin kendi öznelliğini başka bir öznedeki tanınmasıyla gerçekleşmektedir. Eş deyişle sevgi, tanıma ilişkisinin doğal biçimidir. Fakat bu tanıma, kalıcı bir etik düzen hâline gelmediği sürece, geçici ve rastlantısal kalacaktır. İşte Hegel'e göre evlilik, bu tanımanın kurumsallaşmış, hukuksal biçimidir.

Evliliğin dinsel yönü de burada önem kazanır. Hegel'e göre dinsel tören, evliliği ebedi bir bağ hâline getirmektedir. Bireyler kendi iradelerinin ötesinde, evrensel bir düzenin temsilcisi olurlar. Bu, Hegel'in öznel irade ile evrensel iradenin birliği düşüncesinin aile alanındaki karşılığıdır. Dinsel onay, evliliği yalnızca bireyler arasındaki bir sözleşme olmaktan çıkarmaktadır; onu, Tanrı önünde verilen etik bir söz hâline getirmektedir. Bu bağlamda Hegel'in evlilik anlayışı, sevginin yalnızca özel bir duygulanım değil, kamusal bir etik olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Hegel, evliliğe ilişkin görüşleri, Kant'ın evliliğe dair yaklaşımıyla derin bir karşılık içermektedir. Zira Kant, evliliği, *"iki farklı cinsiyetteki kişinin, birbirlerinin cinsel niteliklerini ömür boyu karşılıklı olarak kullanmaları"* olarak tanımlamaktadır (Kant, 1991, s. 96). Hegel için bu tanım, evliliği bir tür mülkiyet sözleşmesi hâline getirmektedir. Hegel, bu tanıma eksik ve hatalı bulmaktadır. Çünkü böyle bir anlayışta sevgi, araçsallaşmaktadır. Böylece evlilik, etik birlik olmaktan çıkmaktadır (Brooks, 2013, s. 66).

Hegel'e göre ailenin temelini oluşturan sevgi, bir sahip olma ilişkisi değil, bir kendini verme ilişkisidir. Evlilik, bu kendini verme sürecinin kalıcı biçimidir. Dolayısıyla Hegel, Kant'ın evliliği rasyonel sözleşme olarak tanımlamasına karşı, onu duygunun ve aklın birleştiği etik birlik olarak kavramaktadır. Bu birlik, yalnızca bedenlerin değil, iradelerin birliğidir. Sevgi, iki iradenin birbirinde kendini bulduğu özgürlük biçimidir. Bir varlığa ya da kişiye yaptığı eylemlerden ya da ortaya koyduğu etkinlikten bağımsız olarak sadece var oluşu sebebiyle değer vermektir. Sevgi, sevilen kişinin fiillerine bağlı olmadığı için onun ölümüyle de ortadan kalkmayacaktır. Bu nedenle ölüm, aile bağlamında sevgiye atfedilen değeri hiçbir şekilde değiştirmeyecektir (Kojeve, 2001, s. 68). Böylece, sevginin yerine sözleşmeyi yerleştirmeye çalışan her anlayış, ailenin kutsal yapısını bozma eğilimi taşıyacaktır.

Hegel'e göre sözleşmenin sağladığı birlik, ne ailenin organik bütünlüğüne ne de devletin rasyonel birliğine ulaşabilecektir. Aile ve devlet, salt sözleşmeye indirgenemeyecek daha aşkın bir tözsel iradenin ifadesidir. Hegel, modern sözleşmecî kuramların bu hususta yanlıya düştüğünü belirtmektedir (Hegel, 1991, s. 84). Ona göre bu yaklaşımlar, ailenin ve devletin özündeki tözsel iradeyi, yalnızca sözleşmeye dayalı biçimlerle açıklamaya çalışarak, bu kurumların etik doğasını göz ardı etmişlerdir (Bumin, 2020, s. 154).

Ailenin özünü belirleyen şey, onun "tinselliğin dolaysız cevherselliği" olmasıdır; bu cevherselliğin özgül karakteri ise sevgidir. Sevgi, tinin kendi içsel birliğinin duygusal bilincidir. Bu nedenle aile, bireylerin dışsal bir birlikteliği değil, tinin kendi birliğini deneyimlediği içsel bir bütünlüğü temsil etmektedir. Ailede birey, bu birlik içinde kendi bireyselliğinin bilincine varmaktadır. Fakat bu bilinç, bağımsız bir özne olarak kendini ortaya koymak biçiminde değil, bütünün bir üyesi olarak var olma biçiminde gerçekleşmektedir. Hasılı aile, bireyin kendisini hem birliğin içinde hem de birliğe ait olarak kavradığı ilk ahlaki form olarak tezahür etmektedir. Hegel, bu yapıda bireyin "kendisi için" bir şahıs olarak değil, sevgi temelli bir bütünün üyesi olarak varlık kazandığını vurgulamaktadır (Hegel, 1991, s. 145).

Hegel'in düşüncesinde aile, özgürlüğün doğal temelden ahlaki temele yükseldiği bir aşamayı temsil etmektedir. Doğal çekim ve tutkular, sevginin bilinçli birliğine dönüşmektedir. Sevgi ise evlilik aracılığıyla hukuksal biçim kazanmaktadır. Bu süreçte evlilik, sevginin yalnızca bir duygu olmaktan çıkıp, toplumsal ve kamusal olarak tanınan bir kurum hâline gelmesini sağlamaktadır. Evlilik, sevginin "rasyonelleşmiş" biçimidir. İki bireyin kendi iradelerini birliğe sunarak özgürlüklerini ortak bir bütünlükte yeniden buldukları etik ilişkidir. Dolayısıyla aile, hem bireysel duyguların hem de kamusal tanımanın birleştiği bir özgürlük alanıdır.

Hegel'e göre evlilik, özünde tek eşliliğe (monogami) dayalı bir birliktir. Bunun nedeni, evlilik ilişkisinin doğrudan ve bölünmez bir bireysellik taşımasıdır. Evlenen kişi, kendisini bütünüyle ve sadece bir başkasına adamaktadır. Bu birliktelik, ancak her iki tarafın da birbirine karşı aynı derecede bütünsel bir şahsiyetle yaklaşması hâlinde hakiki bir anlam kazanacaktır. Alman düşünürüne göre birey kendi varoluş bilincine yalnızca diğerinde ulaşabilecektir. Bu karşılıklı bir ilişkidir. Çünkü karşıdaki kişi de, bölünmez bir özne olarak, aynı ilişkiyi kuracaktır. Böylelikle evlilik, bilhassa monogami, etik yaşamın temel dayanaklarından biridir. Evlilik kurumu, yalnızca bireyler arasındaki özel bir sözleşme değil, aynı zamanda toplumun ahlaki bütünlüğünü sağlayan bir ilkedir. Bu sebeple Hegel, evliliği, devletlerin kuruluşunu

mümkün kılan tanrısal ve kahramanca bir fiil olarak değerlendirmektedir (Hegel, 1991, s. 150). Hegel, sevginin kamusal tanınmasını evliliğin temel koşulu olarak görmektedir. Ona göre, iki kişinin özel bağlılığı, ancak toplum tarafından tanındığında ahlakın bir parçası hâline gelmektedir. Bu yüzden nikâh töreni, Hegel için yalnızca sembolik bir gelenek değil, sevginin toplumsal onayının zorunlu biçimidir (Hegel, 1991, s. 148).

Hegel'in aile anlayışı, aynı zamanda etik yaşamın yapısal bir zorunluluğudur. Aile, sivil toplumun rekabetçi bireyciliğine ve devletin rasyonel evrenselliğine geçişin ön koşuludur. Birey, ailede doğrudan sevgi ve aidiyet duygusunu deneyimler; ancak bu birlik, çocukların yetişmesi ve bireyselleşmesiyle çözülmektedir. Bu çözülme, özgürlüğün kaybı değil, genişlemesidir: birey, ailedeki duygusal birliği geride bırakarak sivil toplumun bağımsız öznelliğine doğru ilerlemektedir. Hegel için bu geçiş, özgürlüğün doğallıktan akla, duygudan hukuka geçişinin zorunlu diyalektikidir.

Aile, bireyin özgürlüğünü ilk kez somut biçimde deneyimlediği bir birliktir. Ancak bu birlik, bireyin soyut bir hak öznesi olarak değil, tinsel bir bütünün üyesi olarak varlık kazandığı bir düzlemde gerçekleşmektedir. Evliliği ahlaki kılan şey, evliliğin taraflarının “evlilik birliğinin bilinci”ne varmayı, kendilerine gaye edinmeleridir. Bu birlik bilincinin öğeleri ise karşılıklı sevgi, güven ve tüm şahsi mevcudiyet unsurlarını aralarında paylaşma azmidir (Hegel, 1991, s. 147). Hegel, ailenin oluşumunda bu birlik bilincini son derece önemsemektedir. Zira bu bilinç sayesinde, evlilik, karşılıklı sözleşmeye dayanan bir ilişki olmanın çok daha ötesinde bir anlama sahiptir. Sözleşme, evlilikte tarafları bireysellikleri içinde bağımsız birer sfer olarak görme anlayışından hareket etmektedir. Halbuki evlilikte aslanan bireysellik değil, birliktir. Aile birliği, evlilikte, “*şahısların aynılaşması ve böylece ailenin tek bir şahıs haline gelerek üyelerinin de onun â'râzları olması*”dır (Hegel, 1991, s. 147). İşte, evliliğin ahlaki ruhu da bu tanımda belirtilen aile birliğidir.

Alman düşünür, evliliğin hem etik hem de dinsel önemi haiz olduğunu vurgulamaktadır. Zira etik yaşam, sadece bireysel bilinçte veya öznel tavırda değil, toplumsal kurumların nesnel biçimlerinde de cisimleşmektedir. Aile kurumu bu durumun en güzel örneğidir. Hegel'e göre etik yaşam, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli biçimlerde görünürlük kazanmıştır. Örneğin, Romalıların koruyucu ev tanrısı olan Penates ailenin simgesi olarak bu ruhun en somut biçimidir. Romalıların bu tanrılara sonsuz saygısı, aslında kendi aile birliklerini dinsel bir biçimde onurlandırmaları anlamına gelmektedir (Hegel, 1991, s. 148). Böylece Hegel, dinin ve ahlakın kökensel birliğini de vurgulamaktadır. Ayrıca, Hegel'in bu cümlelerinde geleneksel Kilise'nin aile hayatını değersizleştiren tavrına karşı bir eleştiri de vardır. Nitekim kilise evlilik karşısında kutsal bakireliği; dürüstçe çalışma yerine tembelliği; rasyonel özgürlük yerine de körü körüne itaati talep etmektedir (Hegel, 2016, s. 221). Böylece, Hegel için, Antiklerin aileye kutsallık atfetmesi doğru bir tavır iken Hıristiyanlığın aile hayatını ve evliliği kutsallığa aykırı olarak görmesi oldukça yanlış bir bakış açısıdır (Hegel, 2024, s. 295). Her ne kadar Kilise'ye göre, bekarlıkta tanrısal bir şey olduğuna dair bir anlayış varsa da o bizatihi kutsal bir kural değildir. Bekarlığın sebep olduğu ahlaki istismarlar son derece fazladır. Hatta Hegel'e göre, kendilerini bu türden “kutsallığa” adanmış papazlar en şehvet düşkün ve açıkça ahlaksız insanlardır (Hegel, 2024, s. 295).

Aile kurumu, yalnızca hukuksal, sözleşmeye dayalı ya da biyolojik birliktelikler değildir. Tüm bunları aşan ahlaki ve kutsal bir karakter taşımaktadır. Ailenin bu kutsal karakteri; Hegel'de pietas terimiyle ifade dilmektedir. Bu terim, Roma mitolojisinde olduğu gibi, toplumsal yapının temelini oluşturan sadakat, sevgi ve saygı bağlarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda Hegel'in gayesi, etik yaşamın yalnızca bireysel bir duygudan ibaret olmadığını, aksine, nesnel bir kültürel yapı olarak varlık kazandığını belirtmektir. Aile, bu kültürel yapının en mühim örneklerinden biridir.

Hegel, ahlaki yaşamın temellerini vurgularken bu temellerin Kilise öğretisi tarafından zamanla yozlaştırıldığını belirtmektedir. Ona göre, insan yaşamının asli ödevleri arasında öncelikle aileye ilişkin yükümlülükler vardır. Bu ödevler eşler arasındaki sevgi, ebeveynler ve çocuklar arasındaki karşılıklı bağlılıktır. Bunun ardından adalet, dürüstlük, başkalarına yönelik iyilikseverlik ve mülkiyetin adil biçimde idaresi gelmektedir. Antik Yunan ve Roma dünyasında bu erdemler, insanlık için kalıcı örnekler olarak görülmüş; yurttaşın cesareti, aileye ve devlete olan sadakati etik yaşamın özü kabul edilmiştir. Ancak Hegel'e göre, Kilise Babaları bu dünyevi erdemleri değersizleştirerek onları “kusursuz kötülük” olarak nitelendirmiştir. Böylece Hıristiyanlığın erken yorumları, aile sevgisini ve yurttaşlık görevlerini ahlaki yaşamın merkezinden uzaklaştırmış, insanın dünyadaki etik yükümlülüklerini küçümsemiştir. Hegel bu durumu, insanın doğal ve toplumsal varoluşuna yönelik bir ahlaki yabancılaşma olarak değerlendirmektedir (Hegel, 2024, s. 294). Bu yabancılaşma, insanın birlik içinde yaşama özgürlüğüne de ket vurmaktadır.

Bireyin aile birliği dolayısıyla sahip olduğu hak, her şeyden önce onun bu birlik içinde yaşama hakkı olarak tanımlanmaktadır. Hegel'e göre bu hak, aile varlığını sürdürdüğü sürece, bireysel bir nitelik kazanmamaktadır; çünkü aile üyeleri henüz kendi başlarına tam anlamıyla bağımsız kişiler olmamaktadır. Aile çözülmeye yüz tuttuğunda, eş deyişle bireyler psikolojik ve gerçek olarak bağımsız birer şahsiyet haline geldiklerinde, söz konusu hak, artık belirlenmiş bireyselliğin soyut momentini oluşturan “hak formunu” almaktadır. Bu aşamada birey, artık bütünü bir parçası olmaktan çıkmakta ve kendi özerkliğini kazanmaktadır. Hegel bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Bireyin, aile birliği dolayısıyla sahip olduğu ve her şeyden önce onun bu birlik içinde yaşama hakkı demek olan hak; ancak aile dağılmaya yüz tuttuğu ve birer üye olması gereken kişilerin hem psikolojik, hem de gerçek [reel] olarak bağımsız şahıslar haline geldikleri zaman -ancak o zaman-, belirlenmiş bireyselliğin soyutluk momentini oluşturan hak formunu alır. Bu durumda, aile üyeleri, evvelce aileye yaptıkları ve bütünü teşkil edici bir

momentinden başka bir şey olmayan katkılarını, ayrı ayrı ve yalnızca dış veçheleriyle (para, işe, eğitim masrafları, vs.) geri alırlar” (Hegel, 1991, s. 145).

Bu bağlamda Hegel'in düşüncesinde aile, bireyselliğin yok sayılarak değil, daha yüksek bir bütünlük içinde yeniden kurularak anlam kazandığı bir alan olmaktadır. Ailenin dağılmasıyla birlikte birey, artık soyut hak öznesi haline gelmekte; böylece etik yaşamın bir aşaması tamamlanmakta ve yurttaşlık düzeyinde yeni bir özgürlük biçimi doğmaktadır.

Aile ve Özgürlük

Hegel'in sisteminde aile, özgürlüğün ilk somut biçimi olduğu kadar, onun kendi sınırını da belirlemektedir. Ailenin doğasında bir çözülme eğilimi vardır: sevgi, zamanla bireysel özerklik talebine dönüşmektedir. Bu çözülme, negatif bir süreç değil, diyalektik ilerlemenin zorunlu momentidir. Hegel'e göre özgürlük, yalnızca birliğin kurulmasıyla değil, aynı zamanda birliğin aşılmasıyla da gerçekleşmektedir. Bu nedenle aile, hem zorunlu hem de geçici bir yapıdır. Bu geçicilik, Hegel'in düşüncesinde etik yaşamın bütünlüğünü koruyan bir rol oynamaktadır. Aile, bireyi ahlaki yaşama hazırlamaktadır; sivil toplum ve devlet ise bireyin akılla uzlaşmasını sağlamaktadır. Böylece Hegel'in sistemi içinde aile, özgürlüğün doğa ile tarih, duygu ile yasa, özel olan ile evrensel olan arasındaki uzlaşma noktası olarak merkezi bir işlev üstlenmektedir.

Bireyin akılla uzlaşımının kemale ermesi devlette kendini göstermektedir. Devlet, aileye ve sivil topluma ait öğeleri toplayıp birleştirmektedir. Sivil Toplum, özerk bireylerden oluşan bir kurumdur. Devlet, sivil toplumdaki bireylerin harici ilişkilerini iptal etmektedir ve onları aile gibi ortak değerler ve ilgiler temelinde dahili olarak birbirine bağlamaktadır (Magee, 2025, s. 257). Etik yaşam alanında devlet, içerdiği belirlenimleri koruyarak onları aşan bir gelişim sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, somut bütünü kendisini açığa çıkarma biçiminde özsel bir döngüsellik bulunmaktadır. Ahlak'tan 'etik yaşam'a, sivil toplumdaki devlete geçişler yalnızca bir ilerleme değil, aynı zamanda temele geri dönüş hareketleridir (Savran, 2003, s. 174). Bu bakımdan devlet sadece bir sonuç değildir; aynı zamanda bir başlangıç noktasıdır. Aile kurumundan sivil toplum alanına geçiş ilk kez devlette olmaktadır. Hegel bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Devlet, hakikî temel, önceki safhaların hakikî temeli olduğu halde, kavramın bilimsel ilerlemesi onu bir sonuç olarak karşımıza çıkarıyorsa da, bu mediyasyon ve bu illüzyon devletin dolaysız mevcudiyeti karşısında yok olur. Bunun için, realitede devlet bir sonuç olmaktan çok, bir başlangıçtır. Devlet içindedir ki, aile gelişerek sivil topluma geçer; bizzat devlet İdesi'nin kendisidir ki, bölünerek bu iki momente ayrılır” (Hegel, 1991, s. 198).

Devlet'in hedefi, bir senteze varmaktır. Zira o, vatandaşların şahsi çıkarlarını aşacak bir ortak iyiliğe bağlılıkları varsa varlığını devam ettirebilir. Bununla birlikte devlet, küçük bir grubun duygusal bağlarına değil; rasyonel bir bakış açısına dayanmaktadır (Höfle, 2023, s. 147). Döngüsellik ve sentez, etik yaşamın her alanına nüfuz etmektedir. Dolayısıyla İde'nin zorunlu gelişiminde yer alan her aşama, onun kendini belirleme sürecinin bir ifadesi olacaktır. Böylece, ortaya çıkan bütün bu merhaleler özlerinde soyut ya da yalnızca mantıksal unsurlar değildir; tam tersine, İde'nin kendi kendisini gerçekleştirmesinin zorunlu halkaları olarak anlam kazanmaktadır.

Alman düşünür, ailenin ruhunda törellik, birlik ve kutsallık olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan aile, devletle büyük bir benzerlik içindedir: *“Ailenin tini, penatlar, tıpkı devlette ortaya çıkan halk tini-gibi özsel bir tözdür ve her ikisinde de törellik, bireysel kişilik ve ilgilerden vazgeçilmesini, bunların duygu, bilinç ve istek olarak bir yana bırakılmasını gerektirir” (Hegel, 2014, s. 126).* Böylece devlet, ailenin kutsal oluşunu derin bir hürmetle karşılamalıdır. Zira devlet, aile sayesinde kendi birliğini meydana getirecek temeli oluşturan vatandaşları bulacaktır (Hegel, 2014, s. 126).

Hegel felsefesinde aile, kişinin politik yaşama geçişi için vazgeçilmez kurumdur. İnsan, topluluk ve toplumdaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde aile yoluyla dahil olmaktadır (Hegel, 2024, s. 307). Aile ile politik yaşam arasındaki ilişkiyi anlamlı ve açık kılan örneklerden biri, aile içinde erkek ve kız kardeşler arasındaki ilişkinin taşıdığı tinsellik boyutudur. Ona göre bu ilişki, karı-koca ya da ebeveyn-çocuk ilişkilerinden farklı olarak bizatihi doğaya bağlı değildir. Bu ilişki; daha saf, tutkularından arındırılmış ve tinsel bir karşılıklılık biçimini ifade etmektedir (Hegel, 2011, s. 285). Karı-koca arasındaki bağ, sevgi ya da doğal gereksinimlerle şekillenirken; ebeveyn-çocuk ilişkisi, konumların doğal eşitsizliğiyle belirlenmektedir. Fakat kardeşlik ilişkisi, iki özgür bireyin karşılıklı tanıma ilişkisi içinde kurulmaktadır. Bu tanıma biçimi, arzu ve cinselliğin ötesine geçerek denge, dinginlik ve tinsellik temelinde bir birlik oluşturmaktadır (Ergül, 2008, s. 315).

Hegel, bu ilişkide kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan ahlaki roller üstlendiğini belirtmektedir. Kız kardeş, tanrısal yasayla ilişki kurarak ailenin kutsal ve koruyucu yönünü temsil etmektedir. Erkek kardeş vasıtasıyla, bireyselliğinin farkına varmakta ve politik-evrensel yasa alanına geçiş yapmaktadır. Buna karşılık erkek kardeş, kız kardeş aracılığıyla tanrısal yasa ile dolaylı bir ilişki kurmaktadır. Böylece kardeşlik, tanıma ilişkisinin her zaman bir çatışma ya da ölüm riski içermesi gerektiğini göstermektedir (Hegel, 2011, s. 286). Hegel'in düşüncesinde bu ilişki, bireyin kendi tekilliğini aşarak evrensel olana yönelmesini mümkün kılmaktadır. Alman düşünürüne göre hem aile hem de politik alan, ölümle olan ilişkileri bakımından ortak bir zeminde buluşmaktadır. Erkek, tinin taşıyıcısı olarak politik

düzeni temsil etmektedir. Bireyleri doğanın geçiciliğinden çekip çıkarmaktadır. Ve nihayetinde devleti rasyonel bir bütünlük olarak kurmaktadır. Kadın ise doğanın taşıyıcısı olarak, yas törenleri ve anma pratikleri aracılığıyla yaşamın sürekliliğini sağlamaktadır. Ölümü anlamlandırarak onu bilinçli bir bütünlüğe dönüştürmektedir. Böylece her iki cinsiyet, biri dolaysızlığı (kadın), diğeri dolayımı (erkek) temsil eden iki kutup olarak, ulusun birliğini ve tinsel bütünlüğünü birlikte inşa etmektedir (Ergül, 2008, s. 316).

Hegel için aile, bireyin eğitimi için vazgeçilmez kurumdur. Kişi, sadece ailede özel bir sevgi topluluğunun üyesidir. Ailenin bir diğer işlevi, bireyi toplumsal hayatın bir ferdi olarak eğitmek ve böylece devletin etik yapısına katkı sağlamaktır. Bildung duygusal ya da bilişsel eğitimi içerse de yalnızca “eğitim” olarak tanımlanamaz. Bildung bir yansıma faaliyetidir. Kişinin başkalarında kendisini, kendinde ise başkalarını tanımasıdır. Bu bağlamda, kişinin ahlaki bir kendilik olmasına alan açan bütünlüklü bir biçimlenme sürecidir (Honneth, 2022, s. 12). Bu biçimlenme süreci ilk olarak ailede başlamaktadır. İnsan, evvela ailede bütünlüklü bir yapıya dahil olmaktadır. Böylece, insanın toplumsallığa adımını ilk attığı yer de ailedir.

Axel Honneth’e göre Hegel, Sittlichkeit alanını birbirini izleyen üç temel aşama (aile, sivil toplum ve devlet) biçiminde kavramsallaştırarak, bireysel gelişimin ahlaki ve toplumsal düzeyde aldığı biçimleri hiyerarşik bir düzlem içinde ortaya koymaktadır. Bu üç alan, doğrudan örgütlenmemiş bir bireyselliğin rasyonel biçimde olgunlaşmasının farklı merhalelerini ifade etmektedir. Bu sebeple birey, her bir aşamada kendi kişiliğinin daha geniş bir yönünü gerçekleştirme imkanı bulmaktadır (Honneth, 2022, s. 91). Honneth, bu bağlamda “aile”yi, bireyin sevgi temelli ihtiyaçlarının doyum bulduğu ilk etik topluluk olarak değerlendirmektedir. “Sivil toplum” ise, bireyin kendi çıkarlarını ekonomik değişim ve üretim ilişkileri aracılığıyla gerçekleştirdiği, araçsal bir rasyonalite alanıdır. Buna karşılık “devlet”, bireyin beceri ve yetilerini tümelini, yani kamusal iyiliğin hizmetine sunabildiği etik bir düzeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla Hegel’in bu üç alan arasında yaptığı ayırım, yalnızca toplumsal işlevlere değil, aynı zamanda bireyin dünyayla kurduğu bilişsel ve ahlaki ilişki biçimlerine de dayanmaktadır. Honneth’in yorumuna göre, bu yapı, Hegel’in etik yaşam anlayışında bireyselleşme süreçlerinin bir tür Bildung olarak kavrandığını açık biçimde göstermektedir. Sittlichkeit, bu yönüyle yalnızca toplumsal kurumların bir bütünü değil, aynı zamanda bireyin ahlaki olgunlaşmasını mümkün kılan uzun erimli bir eğitim ve gelişim süreci olarak düşünülmelidir (Honneth, 2022, s. 92).

Ailenin toplumsal rolü, bireyi toplumun iyiliği doğrultusunda özgürce eyleyebilecek bir varlık hâline getirmektedir. Bununla birlikte, bireylerin aile içindeki erdemli davranışları, kendi başlarına, ailenin etik bütünlüğünü gerçekleştirmek için yeterli değildir. Çünkü bu eylemler, bireyin varoluşunun yalnızca belirli bir yönünü içermektedir. Dolayısıyla toplumsal bütünlüğü temsil edemezler (Adkins, 2008, s. 164). Hegel’in düşüncesinde birey ancak harp sahasında devleti uğruna kendisini gönüllü olarak feda ettiğinde, aile bağının doğal sınırlarını aşarak evrenselliğe ulaşabilecektir. Bu tarz bir fedakârlık, bireysel yaşamın doğal yönünü aşarak onu evrensel bir amaca yöneltecektir (Hegel, 2011, s. 282). Burada ölümün mahiyeti de önem arz etmektedir. Ölüm, akıldışı bir olaydır. Fakat aile, ölümü de doğallığından sıyrıp etik düzleme taşıyabilecek bir kudrettedir. Hegel’e göre ölüm, yalnızca doğanın kör işleyişine bırakıldığında akıldışı bir olaydır; ancak cenaze töreni, doğanın bu eylemini anlamlı bir forma dönüştürmektedir. Aile, uygun bir cenaze töreni aracılığıyla, ferdinin ölümünü etik bir düzleme taşımakta ve onu yalnızca bir doğa olayı olmaktan çıkarmaktadır: “*kan-bağını toprağın kucağıyla evlendirmektedir*” (Hegel, 2011, s. 283). Bu ritüel, hem bireyin doğaya ait yönlerini denetim altına alması hem de bu yönleri aşarak anlamlandırması bakımından önemlidir. Böylece ölüm, salt yok oluş olmaktan çıkacak, rasyonel bir düzeyde kavranabilir hâle gelecektir. Aile, bu ritüelle, kaybettiği ferdi yalnızca bir birey olarak değil, toplumun bütününe ait bir varlık olarak değerlendirmekte ve doğanın akıldışı işleyişini aklın düzlemine dahil etmektedir (Adkins, 2008, s. 164).

Hegel’in aile kavramı, etik yaşamın ilk biçimi olarak özgürlüğün somutlaştığı bir alanı temsil etmektedir. Lakin bu alanın içinde özgürlüğün sınırları da belirlemektedir. Hegel’in aile ilişkisi içinde kadına ve erkeğe atfettiği roller, özgürlük düşüncesinin evrenselliğini sınırlayan bir doğalcılığın izlerini taşımaktadır. Onun aileye dair görüşleri, geleneksel kabullerin dışına pek çıkmamaktadır. Aile içinde kadının ve erkeğin rolleri de bu geleneksellikten nasibini almaktadır.

Hegel, aileyi sevgi, tanıma ve karşılıklı irade birliği temelinde kurarken, bu birliğin gerçekleştiği cinsiyet düzenini tabiatın zorunlu belirlenimi olarak kabul etmektedir (Hegel, 1991, s. 150). O, evlilik bağlamında, kadın ve erkeğin rollerini birbirini tamamlayan iki farklı ruhî yönelim olarak ele almaktadır. Erkek, düşüncenin kavramsal etkinliğini temsil etmektedir. Bu nedenle onun gerçek yaşam alanı; devlet, bilim ve kamusal faaliyetler gibi dış dünyaya yönelen uğraşlardır. Erkek, kendi varoluş birliğini, ancak bu dışsal süreçlerini aşarak yeniden kuracaktır. Aile içinde ise, bu birliğin yalnızca huzurlu bir sezgisine sahiptir ve burada, toplumsal ahlâkın özünü oluşturan duygusal bir yaşam sürmektedir.

Kadın, Hegel’in sisteminde, ruhun kendisini bütünlük içinde koruyan yönünü temsil etmektedir. Onun tinselliği, somut bireysellik ve duyarlılık biçiminde ortaya çıkmaktadır. Dışsal etkinlikten ziyade içsel bağlılıkta kendini bulmaktadır. Hegel’e göre kadın, kendi özsel kaderine ancak aile içinde ulaşacaktır. Onun ahlâki eğilimi ve yetkinliği, dindar bir aile bağlılığı biçiminde görünmektedir. Böylelikle kadın, toplumsal bütünlüğün içsel ve duygusal temellerini, erkek ise onun dışsal ve rasyonel yapısını oluşturmaktadır (Hegel, 1991, s. 149–150).

Bu ayırım, Hegel'in doğayı bütünüyle reddetmediğini açığa çıkarmaktadır. Çünkü ona göre doğa, özgürlüğün tarihsel ilerleyişinde aşılması gereken bir basamaktır (Brooks, 2013, s. 80). Kadın ile erkek arasındaki fark, değişmez bir doğa yasasından değil, özgürlüğün tarihsel diyalektiğinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle aile, hem doğanın etik biçimde yeniden üretildiği bir alan hem de özgürlüğün kendini sınırladığı bir yapı hâline gelmektedir. Bu yaklaşım, Hegel'in felsefesinde aile hayatının cinsiyet temelli sınırlarını açığa çıkarmaktadır. Kadın, sevgi ve aile gibi özgürlüğün temel momentlerini taşımaktadır. Ancak bunları aşarak evrensel akla ulaşamamaktadır. Hegel'e göre kadının asıl yeri, evinin içidir. Onun vazifesi çocuk, yemek ve temizlik gibi ev içi işleri yerine getirmektir. Erkek ise evin reisidir (Brooks, 2013, s. 76). Erkek, özgürlüğün diyalektiğini tamamlamaktadır. Aileden çıkıp sivil toplum ve devlet içinde kendi özbilincini bulmaktadır. Bu nedenle Hegel'in sistemi, kendi içinde özgürlüğü cinsiyet üzerinden farklı biçimlerde dağıtmaktadır. Kadın, aile hayatının doğal zeminini, erkek ise rasyonel tamamlanmasını temsil etmektedir. Bu kavrayışta aileyi sürdürme görevi erkek ve kadının eşit olarak sorumluluğundadır. Fakat bu portrede kadınların pek çok yönden dezavantajlı olduğu aşikârdır. Zira, Hegel'in aile perspektifinde kadın, çalışma hakkından ve politik hayata katılmaktan yoksundur. Aile sınırlarını aşabilen sadece erkektir. Böylece yalnızca erkekler, tam manasıyla bireyler hâline gelebilirken, kadınlar geri planda kalmaktadır (Brooks, 2013, 77).

Hegel'e İtirazlar

Hegel'in aile kurumu perspektifindeki erkek ve kadının eşitsiz konumu, birçok tartışmayı ve eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Bilhassa kadın hareketleri ve feminist teoriler aile hayatında kadına biçilen rolü "eşitlikçi karşılıklılık" temelinde sorgulamışlardır (Savaşçın, 2021, s. 320). İngiliz feminist düşünür Carole Pateman, Hegel düşüncesinde kadınların, erkeklerin doğuştan sahip olduğu özgürlük hakkında yoksun olduklarını belirtmektedir (Pateman, 1996, s. 210). Hegel için kadınlar, doğaları gereği politik hayata katılmak için gerekli yetilere sahip değildir. Pateman için Hegel'in bu bakış açısı; Hegel'i kadını yok sayan sözleşmecî kuramcılarla aynı noktaya getirmektedir. Hegel, ailenin ve devletin bir sözleşmeye dayandığı fikrini reddetmektedir. Bununla birlikte, sözleşmecî argümanların da derin bir eleştirisini yapmaktadır. "*Ancak Hegel'in klasik sözleşme teorisyenleriyle paylaştığı önemli ortak noktalar vardır*" (Pateman, 1996, s. 210). İşte bu noktalardan en mühimi, kadının toplumsal yaşamdan dışlanıp ev içine hapsedilmesidir.

Pateman, Hegel'in aile içindeki erkek ve kadın perspektifinin, efendi-köle ilişkisine benzediğini belirtmektedir. Buna göre, aile içinde koca, kendisiyle eşit biriyle ilişki kurmamaktadır. Zira bu ilişkide kadının pozisyonu, "kocanın karısı" olmaktır. O, her zaman kocasına tabidir (Pateman, 1996, s. 217). Onun kocasıyla eşit bir varoluşu yoktur. Bu düzende kadın ve erkeğin ilişkisi, efendi ile kölenin ilişkisinden farklı değildir: Koca efendidir, karısı ise onun kölesi!

Tom Brooks, Pateman'ın bu eleştirisinin haksız olduğunu belirtmektedir. Zira ona göre, Hegel'in düşüncesinde her ne kadar erkek ve kadın, istihdam dünyasına veya politik yaşama katılım gibi alanlarda eşit değilse de, bu durum, aralarında herhangi bir mücadele olduğu anlamına gelmemektedir (Brooks, 2013, s. 77). Bu ilişkide, Hegel'in Tinin Görüngübilimi'nde belirttiği "efendi-köle diyalektiği"ne benzer bir tanınma mücadelesi söz konusu değildir. Hegel, efendi ve köle karşıtlığını şöyle ifade etmektedir: "İki karşıt bilinç şekli olarak vardır; biri özü kendi-için-olmak olan bağımsız bilinç, öteki özü bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinçtir; birincisi Efendi, İkincisi Köledir" (Hegel, 2011, s. 126). Brooks'a göre koca ve karı, birbirine karşıt değil, birbirleriyle birlikte. Ortak bir amaç uğruna çalışmaktadırlar. Bu amaç, sevgiye dayalı bir bağ kurmak ve bu bağın dışsal ifadesini çocuklarda bulmaktır (Brooks, 2013, s. 77). Bu birliktelikte karşıtlık söz konusundadır; aslolan, uyum içinde hareket etmektir. Böylece onların ilişkisi, efendi ile köle arasındaki karşıtlık ilişkiden tamamen farklıdır.

Jean-Philippe Deranty, Hegel'in kadına dair görüşlerinde belirgin bir gerilim olduğunu belirtmektedir. Çünkü, Hegel'in pasajlarında "kadın düşmanlığı"ni andıracak cümleler varken kadına dair çok olumlu görüşlerin yer aldığı ifadeler de bulunmaktadır. Bu, yapısal bir tutarsızlığa işaret etmektedir. Deranty'e göre, Hegel'in düşüncesinin iç mantığı, kadın ve erkeğin sosyal, ekonomik ve politik alanlarda eşit olmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan Hegel kendisiyle çelişmektedir (Deranty, 2000 s. 145). Hegel, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farkının doğa temelli bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Ailenin özünü çift kutuplu olarak tanımlamıştır. Aile içindeki rolleri cinsiyete göre dağıtmak, aslında Hegel'in kendi Geist (Tin) kavrayışını ihlal etmektedir. Zira aile, etik bir bütünlük olarak Tin'in bir ifadesidir (Deranty, 2000, s. 145). Deranty, Hegel'in aileyi "Tin'in etik figürasyonu" olarak konumlandırmasına rağmen, aile içindeki rolleri cinsiyete göre ayırarak kendi kavramsal bütünlüğünü ihlal ettiğini belirtmektedir. Hegel, erkek ve kadını tinin iki ayrı momenti olarak sunmaktadır: Erkek, bireyselliğin evrenselliğe açılımını temsil eden etkin kutuptur. Kadın ise özsel olanı, yani bütünlüğü koruyan edilgin kutuptur. Fakat Deranty'e göre, bu ikili yapı, tinin diyalektik özdeşliğini doğadaki iki doğal kutba indirgemektedir. Böylece özgürlüğün rasyonel gelişimini biyolojik temellere dayandırarak doğallaştırmaktadır. Bu anlayış, Hegel'in sisteminde etik yaşamın rasyonel birliğiyle çelişmektedir. Çünkü eğer aile gerçekten tinin birliği ise, o hâlde içe kapanma ve dışa açılma momentleri tek bir özdeşlikte birleşmelidir. Deranty'e göre Hegel'in bu tutarsızlığı, onun çağının toplumsal cinsiyet anlayışını felsefi sistemine yansıtmasının bir sonucudur. Fakat Hegel'in sisteminin içsel mantığı; kadınların toplumsal, ekonomik ve politik eşitliğini tanımaya yönelmesi gerekmektedir. (Deranty, 2000, s. 148).

Bu itirazlar ışığında düşünüldüğünde, Hegel'in aile kavrayışına dair eleştiri, dışsal bir ölçüte göre değil, bizatihi Hegel'in kendi kavramsal şemasına dayanmalıdır. Çünkü Hegel, etik yaşamı özgürlüğün karşılıklı tanıma yoluyla nesnelleştiği bir birlik olarak tanımlamaktadır ve bu birliğin ilkesel şartını öznel iradelerin eşit ve karşılıklı olarak tanınması olarak belirlemektedir. Lakin aile söz konusu olduğunda, kadın ve erkeğe atfedilen roller doğa temelli ve hiyerarşik biçimde belirlenmektedir. Bu yaklaşım, tanınmanın evrensel yapısıyla uyuşmamaktadır. Eğer etik yaşam, tinin kendisiyle uzlaşmasının kurumsal tarzı ise, o hâlde aile içindeki konumlandırmaların da tinsellik seviyesinde gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Ailenin yapısı belirlenirken doğaya yapılan başvurular, Hegel'in kendi sistematiğinde özgürlüğün aşılması lazım gelen alanına geri dönüş anlamına gelmektedir. Böylece ortaya çıkan temel problem, Hegel'in özgürlük ve tanıma kavramlarının aile kurumunda tam olarak uygulanmamasıdır. Hegel'in diyalektik yöntemi söz konusu olduğunda, aile içindeki cinsiyet temelli asimetrikler, etik yaşamın kendi iç gelişimi tarafından aşılması gereken belirlenimler olarak okunması gerekmektedir. Bu noktada, Hegel'in aile kuramı, kendi kavramlarının içsel tutarlılığı açısından, cinsiyet merkezli asimetrikleri muhafaza eden kapalı bir yapı olarak değil, özgürlüğün daha yüksek biçimlerine doğru genişlemeye açık bir etik yapı olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Hegel'in Hukuk Felsefesinin Prensipleri'nde aile kavramı, özgürlüğün diyalektik gelişiminde hem başlangıç hem de geçiş noktası olarak merkezi bir rol oynamaktadır. Aile, doğanın içgüdüsel birliğini aklın bilinciyle uzlaştırmaktadır. Sevgi, bu uzlaşımın hem duygusal hem de etik biçimidir. Hegel için aile, bireyin kendi öznel iradesini aşarak başkasıyla birlik kurduğu ilk özgürlük alanıdır. Bu birlik, bireyin kendisini başkasında tanımasıyla mümkündür; dolayısıyla aile, tanıma ilişkilerinin doğrudan, fakat henüz sınırlı formudur.

Hegel'in felsefesinde aile, yalnızca doğal bir birliktelik değil, özgürlüğün toplumsal biçimde ilk kez somutlaştığı bir etik kurumdur. Aile, bireyin doğa hâlinde çıkararak evrensel aklın alanına adım attığı geçiş noktasıdır. Bu yönüyle aile, Hegel'in sisteminde hem özgürlüğün hem de ahlâkın kaynağıdır. Sevgi, bireysel arzuların ötesinde, karşılıklı tanıma temelinde kurulan bir özgürlük biçimi olarak ailenin merkezinde yer almaktadır. Evlilik ise bu özgürlüğün hukuksal ve dinsel biçimde cisimleştiği etik bağıdır.

Ancak Hegel'in aile kuramı, özgürlük anlayışının evrenselliğiyle çelişen bazı sınırlamaları da içinde barındırmaktadır. Kadın ve erkeğin rollerini doğa temelli bir zorunluluk olarak tanımlaması, özgürlüğü cinsiyet farkı üzerinden hiyerarşik bir yapıya dönüştürmektedir. Bu durum, Hegel'in "etik yaşam" kavramındaki eşit tanıma ilkesini zayıflatmaktadır. Hegel eleştirmenlerinin de belirttiği üzere, Hegel'in sisteminin iç mantığı; aslında kadınların toplumsal, ekonomik ve politik eşitliğini tanımaya yönelmelidir. Bu açıdan bakıldığında, Hegel'in aile kavrayışı, hem tarihsel bir sınırı hem de felsefi bir imkânı içinde taşımaktadır. Tarihsel sınır, geleneksel yapının felsefi meşruiyet kazanması tehlikesidir. Felsefi imkan ise özgürlüğün aile kurumunda evrensel bir tanıma ilkesine dönüşmesidir.

Sonuç olarak Hegel'in aile kavrayışı, çağdaş düşünce için yalnızca eleştirilmesi gereken bir tarihsel doktrin değildir. Sevgi, özgürlük ve etik bütünlük kavramlarının yeniden düşünülmesine imkân tanıyan dinamik bir kuramsal zemindir. Bu bağlamda Hegel'in aile kavramı, hem modern toplumsal cinsiyet eleştirilerinin hem de etik yaşamın güncel yorumlarının merkezinde yer almayı sürdürecektir.

Kaynakça

- Acar Savran, G. (2003). *Sivil toplum ve ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. Belge Yayınları.
- Adkins, B. (2008). Korku siyaseti: Hegel'in Hobbes'a tinin görüngübilimi'nden yanıtı. *Monokl Hegel Özel Sayısı, 2* (IV-V), (160-168), Monokl Yayınları.
- Brooks, T. (2013). *Hegel's political philosophy: a systematic reading of the philosophy of right*. Edinburgh University Press.
- Bumin, T. (2020). *Hegel: Bilinç problemi, köle-efendi diyalektiği, praksis felsefesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chesterton, G. K. (2021). *Sapkınlar*. (Çev: Sibel Erduman), İstanbul: Paris Yayınları.
- Deranty, J. P. (2000). The "son of civil society": tensions in hegel's account of womanhood. *Philosophical Forum, 31* (2), (145-162)
- Ergül, S. (2008). Tinin fenomenolojisinde ölüm sorunu. *Monokl Hegel Özel Sayısı, 2* (IV-V), (309-319), Monokl Yayınları.
- Hartmann, K. (2013). Hegel'in hukuk felsefesinin yeni bir sistematik okumasına doğru. Güçlü Ateşoğlu (Ed.), *Alman idealizmi II: hegel içinde* (359-392), Doğubatu Yayıncılık.
- Hegel, F. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri*. (Çev: Cenap Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hegel, F. (2011). *Tinin görüngübilimi*. (Çev: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, F. (2014). *Tarihte akıl*. (Çev: Önay Sözer), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Hegel, F. (2016). *Din felsefesi dersleri*. (Çev: Doğan Naci Kadioğlu), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hegel, F. (2024). *Siyasi yazılar*. (Çev: Doğan Barış Kılınç), İstanbul: Dipnot Yayınları.

- Honneth, A. (2020). *Bireysel özgürlüğün patolojileri*. (Çev: Hüseyin Deniz Özcan), İzmir: Livera Yayınevi.
- Höfle, V. (2023). The family in the history of philosophy. Pierpaolo Donati (Ed.), *The family as a relational good: the challenge of love* in (pp. 129-155), Libreria Editrice Vaticana.
- Kalaycı, N. (2008). Hegel ve Nietzsche arasında bir karşılaştırma: “tarihin sonu” ve “ebedi dönüş”. *Monokl Hegel Özel Sayısı*, 2 (IV-V), (288-298), Monokl Yayınları.
- Kant, I. (1991). *The metaphysics of morals*. (Trans: Mary Gregor), Cambridge: Cambridge University Press.
- Kojeve, A. (2001). *Hegel felsefesine giriş*. (Çev: Selahattin Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Magee, G. A. (2025). *Hegel ve hermetik gelenek*. (Çev: M. Serdal Eglan), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Pateman, C. (1996). Hegel, Marriage, and the Standpoint of Contract. Patricia Jagentowicz Mills (Ed.), *Feminist interpretations of g.w.f. hegel* in (pp. 209-223), Penn State Press.
- Pinkard, T. (2012). *Hegel*. (Çev: M. Barış Albayrak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Savaşçın, Z. (2021). Yeryüzünde felsefe: Şeyla Benhabib’de etik yaşam ve kozmopolitanizm. Kurtul Gülenç ve Özgür Emrah Gürel (Ed.), *Alacakaranlıkta hegel’i düşünmek içinde* (291-333), Ayrıntı Yayınları.